

Löytyykö kolmas tie?

Näkökulmat Julkaistu 02.10.2014 klo 14:11 Kirjoittaja Kimmo Tuominen, ylikirjastonhoitaja, professori, Helsingin yliopiston kirjasto. CC 4.0 BY.

“Oh, East is East, and West is West, and never the twain shall meet”, kirjoittaa Rudyard Kipling *The Ballad of East and West* -runon alkusäkeessä. Ilmansuuntavertaus konkretisoi itäisen ja läntisen elämäntavan vastakohtaisuutta.

Sovittamattomalta näyttävä vastakohta-asetelma vallitsee myös tieteellisen viestinnän kentällä. Vaikka tiede pyrkii avoimuuteen ja objektiivisuuteen, tieteelliset viestintäkanavat ovat pääosin yksityisomistuksessa ja toimivat yrityskaupan lainalaisuuksien mukaisesti.

Tieteensosiologi Robert K. Merton korosti jo 1940-luvulla, että tieteessä on pyrittävä täydelliseen Open Accessiin (OA), jotta kaikki tutkimustulokset voidaan alistaa tiedeyhteisön systemaattiselle kritiikille. Tätä radikaalia avoimuutta Merton kutsui tieteelliseksi kommunismiksi. Avoimuuden hengessä tutkijoiden pitää Mertonin mukaan paljastaa esimerkiksi taloudelliset ja muut kytköksensä, jotta kriittinen tarkastelija voi varmistua tutkimusjulkaisuissa esitettyjen väitteiden puolueettomuudesta. Tieteellisen kommunismin toteutumisen esteinä Merton piti etenkin tiukasti vartioituja tekijänoikeus- ja patenttijärjestelmiä.

Professori Kimmo Tuominen. Kuva CC 4.0 BY Helena Hiltunen.

Tieteellisen viestinnän digitalisoituminen on mahdollistanut aiempaa suuremman avoimuuden niille tutkijoille, jotka toimivat vakavaraisissa organisaatioissa. Kun varakkaat saavat uusimman tieteellisen tiedon yhdellä hiirennäpäytyksellä, kehitysmaissa työskentelevät törmäävät maksumuuriin: vilauta luottokorttiasi, jos haluat lukea tämän tekstin!

Meitä suurissa länsimaisissa yliopistoissa toimivia eivät maksumuurit rajoita. Kirjastomme on vuokrannut käyttöoikeuden tarvitsemiimme tietoaineistoihin monikansallisilta suuryrityksiltä, joiden voittomarginaali on leveämpi kuin kuusikaistainen moottoritie.

OA mahdollistaa sellaisen avoimuuden, jonka piirissä ovat myös vähävaraiset. Tiedettä luonnehtiva systemaattinen kriittisyys edistyy paremmin silloin, kun kaikilla tutkijoilla on, emo-organisaation budjetista riippumatta, mahdollisuus päästä käsiksi tieteellisen julkaisuun ja siihen tutkimusaineistoon, johon julkaisussa esitetyt väitteet perustuvat.

Mitä tekevät tieteellistä kustannustoimintaa harjoittavat monikansalliset suuryritykset OA:n yleistyessä? Luopuivatko ne suosiolla ja taistelutta paikastaan tieteellisen viestinnän arvoketjussa?

Turvataksaan vuolaan kassavirran myös vastaisuudessa kansainväliset tiedekustantajat integroivat OA:n omiin bisnesmalleihinsa. Pahimmillaan tämä tarkoittaa sitä, että tieteellisten julkaisujen lisenssikustannusten kattamisen lisäksi tutkimusorganisaatiot joutuvat maksamaan myös artikkeleiden prosessointi- tai julkaisumaksuja niihin lehtiin, jotka ne ovat jo kertaalleen tilanneet. Tällöin julkaisut eivät jää maksumuurin väärälle puolelle, vaan ovat avoimia, kuten yhä useammat tutkimusrahoittajat ovat alkaneet edellyttää.

Meille veromaksajille hybridijulkaisemiseksi kutsuttu avoimuus ei tiedä pelkästään hyvää. Joudumme yhä useammin kustantamaan saman tieteellisen tiedon kolmeen kertaan: ensin julkaisun laatineiden tutkijoiden palkan muodossa, toiseksi tilauslisenssi- ja kolmanneksi julkaisumaksuina.

Kiplingin runossa läntinen teesi ja itäinen antiteesi päätyvät veriveljeyden synteisiin. Myös tiedejulkaisemisen käytäntöjen tervehdyttäminen edellyttää kolmatta tietä tieteellisen kommunismin ja kapitalistisen julkaisuteollisuuden välissä.

Uudenlaisten, aidosti digitaalisuutta hyödyntävien julkaisutapojen kehittäminen on välttämätöntä. Tiedejulkaisemisen tulevan kukoistuksen siemeninä voivat toimia organisaatio- ja tieteenalakohtaiset julkaisuarkistot sekä muut omakustannusperiaatteella toimivat tieteellistä tiedonmuodostusta edistävät verkkopalvelut.

Teknologisten ja sosiaalisten julkaisuinnovaatioiden lisäksi tarvitsemme etenkin tiedepoliittista kaukonäköisyyttä. Yliopistojen rahoitusmalliratkaisut eivät saa sementoida tiedejulkaisemisen nykyä ja pönkittää kohtuuttomasti jo ennestään vahvojen suuryritysten asemaa.